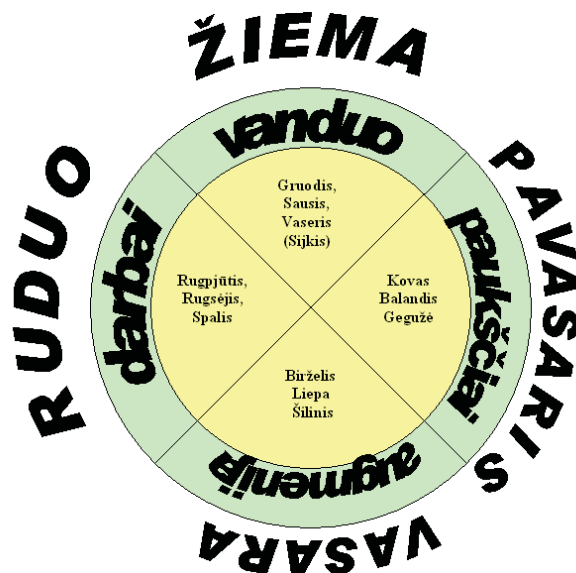

Kalendorius – paslaptis slepiantis metuskaitlis

VYGANDAS KUNGYS
LORETOS SUNGAILIENĖS NUOTRAUKOS

Autoriaus iliustracija

Įdomus S. Daukanto „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ aprašytas metų skirstymas į 13 mėnesių. Mėnuo turėjo 27 dienas ir buvo skirstomas į trejas devintines. Dabartinis kalendorius sudarytas remiantis Mėnulio ir Saulės kalendoriais. Saulės kalendorius atitinka žemės judėjimą apie Saulę: vienas apsisukimas – vieneri metai. Mėnulio kalendorius žymi Mėnulio kelią apie Žemę ir išskiria jo fazes – jaunatį, priešpilnį, pilnatį ir delčią. Mėnulio orbitos periodas, per kurį jis apkeliauja žvaigždžių sferą ir sugrįžta į tą pačią poziciją – apie 27 dienos. Astronominius metus sudaro 365 dienos. Senasis kalendorius turi prasmę: padalijus metų dienas iš mėnulio apsisukimo apie žemę dienų gauname ne dvylika, o trylika mėnesių.

Simonas Daukantas darbuose „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ ir „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, aprašydamas senąjį kalendorių, pirmąjį metų mėnesį vadina **sijkiu**. **Sijkis** minimas ir pirmuosiuose Lauryno Ivinskio metuskaitliuose, taip pat ir XVI–XIX a. žodynuose, XIX a. kalendoriuose, kur jis žymi dvyliktą mėnesį. Dabar šis žodis verčiamas **siekiu**. **Siekis** – tai paskutinis mėnuo, žymintis **pasięktą** metų pabaigą. Jei tai buvo pirmasis metų mėnuo, jį galima aiškinti kaip **sieki** sulaukti naujų metų pabaigos.

Šio mėnesio pavadinimą verta panagrinėti išsamiau.

Sieki išvertę į žemaičių kalbą (*ie* šiuo atveju tampa *e*), turime žodį **seikis**. Jei tai susiję su **seikėjimu**, t. y. matavimu, galimas žodis **saikas**, nes ir dabar sakoma: „Saiką reikia žinoti“, „Kiek metelių atseikėjo“.

Kai kuriuose meto raštuose **i**, kai norima pažymėti, jog balsis **i** yra ilgas, šalia jo dar rašoma **j**, pavyzdžiui, vietoj *wijrai* dabar būtų rašoma **y**. Taip išeina visai kitas žodis – **sykis**.

Sygio sinonimas – **kartas**. Jam pasibaigus vėl **kartosis** visų metų mėnesių ciklas. Retas mėnuo gali pasigirti tokiu įvairiapusišku, prasmingu ir paslaptingu pavadinimu aiškinimu.

Labiausiai tikėtina, kad senovėje naujieji metai prasidėdavo kovo mėnesį – lygiadienį (dabartiniu skaičiavimu kovo 21 d.), kai susilygina dienos ir nakties ilgumas. Kol Julijus Cezaris savo valdymo laikotarpiu šios datos nepakeitė sausio pirmąją, Romoje naujieji metai prasidėdavo Marsui skirtu mėnesiu (lot. *Martius*). Neatsitiktinai Kovas ir Marsas abiejose mitologijose priskiriamas karo dievams. Kovo 1-oji, kaip naujų metų pradžia, kai kuriose Vakarų Europos valstybėse buvo iki VIII a., Anglijoje – iki VII a. vidurio, Rusijoje – iki XV a.

Lietuvoje įsigalėjus krikščionybei, šventes nustatinėjo bažnyčia. Jai pakako lotyniško kalendoriaus, tad vargu ar to meto dvasininkijai rūpėjo senasis kalendorius, jo mėnesių pavadinimai.

Gali būti, kad, panaikinus tryliktą mėnesį, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1586 m. įvedus Grigaliaus kalendorių ir perkėlus Naujųjų metų dieną į Sausio 1-ąją, **Sijkis** išsaugojo paskutinio mėnesio statusą. Ne vienoda krikščionybės pradžia ir įsigalėjimo laikas Lietuvoje ir Žemaitijoje, vėliau vykusį Grigaliaus ir Augusto kalendorių kaita, priklausomai nuo to, kieno valdžioje atsidurdavo kraštas, išjudino iš savo vietų ir kitus metų pabaigos mėnesius. **Gruodžio su sausiu, siekiu**, kaitaliojimą pastebi Juozas Karaciejus tikslindamas Mažvydo „Katekizmo“ išleidimo datą: „Rankraštiniame XVII a. žodyne „Lexicon Lithvanicum“, kuriame pateikiami ne iš lotynų kalbos pasiskolinti, bet vokiški mėnesių pavadinimai, sausis vartojamas gruodžiui pavadinti: Christmonath – sausis¹¹, o F. Pretorijaus žo-

Pavasario žydėjimas... Loretos Sungailienės nuotrauka

dyne randame: Christ=Monat. Decembr – Siekis, io, ir December – Sausis, io M.12. Be to, sausis reikšme „gruodis“ užfiksuotas D. Kleino gramatikoje (p. 61), vadinamajame Krauzės žodyne (p. 625), P. Ruigio (p. 92) ir K. G. Milkaus (p. 120, 130) žodynuose. Todėl reikia manyti, kad minėtuose šaltiniuose paliudyta senesnė

(Nukelta į 16 p.)

Vasara prie ežero. Loretos Sungailienės nuotrauka

Saulėlydis vasarą Palangoje

(Atkelta iš 15 p.)

tradicija, o ne atvirksčiai, nes sunku patikėti, jog Mažosios Lietuvos lietuviai XVI–XVIII a. būtų pradėję mėnesius vadinti naujai, juo labiau kad sauisis reikšme „gruodis“ užfiksuotas net XIX a. išleistuose G. H. F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio žodynuose.“

L. Ivinskis savo kalendoriuje „Metu skajtlus ukiniszkas ant metu Wieszpaties 1846“ **sijkio** neatsisako, čia **sijkis** baigia metus ir yra gruodžio vietoje.

Kodėl atsisakyta gruodžio? Greičiausiai dėl panašumo į lenkišką šio mėnesio pavadinimą – *grudzień*. Neužmirštas ir *šilinis* mėnuo, čia jis pateiktas kaip alternatyva rugsėjui.

Dabartiniame kalendoriuje galima pastebėti, kad, da-

rant išimtis, mėnesiai grupuojama į keturis sezonus:

1. Pavasario **paukščiams** – kovas, balandis, gegužė.
2. Vasaros **augmenijai** – birželis, liepa, lapkritis.
3. Rudens **sezoniniams darbams** – rugpjūtis, rugsėjis, spalvis.
4. Žiemos **vandens būviui** – gruodis, sauisis.

Vienintelis vasario mėnuo nepriskiriamas nė vienai grupei. Taikliai vasario mėnesį yra apibūdinęs V. Mykolaitis-Putinas: „apgavikas, vasaros vardu žieduotu prisidengęs.“ Iš kur ir kada atsirado toks keistas antrojo mėnesio pavadinimas? Šio mėnesio pavadinimo nevaratoja ir S. Daukantas jau paminėtuose veikaluose.

Yra daug tyrinėtojų, teigiančių, kad tai geras, pra-

Vėsus vasaros vakaras prie Baltijos jūros; saulės palydos Palangoje. Loretos Sungailienės nuotraukos

smingas pavadinimas, nes tai paskutinis žiemos mėnuo, primenantis apie artėjantį šiltąjį metų laiką, nors lauke dažnai dar siautėja žiema. Įsivaizduokime priešingą situaciją – vasaros pabaigos mėnesį pavadiname žiemai tinkančiu pavadinimu, pavyzdžiui, žiemiu. Daugeliui tai atrodytų kvaila, tačiau ir vėl bus tvirtinančių, kad šis mėnuo įvardija laiką, tinkantį ruoštis žiemai ir kaupti atsargas. Blogiausia tai, kad į senąjį Mėnulio kalendoriaus palikimą – mėnesių pavadinimus – įterptas Saulės kalendoriaus vasaros sezono vyriškosios lyties vasario vardas. L. Ivinskio metaskaitliai šį mėnesį vadina **vaseriu (-io)**. Galėjo būti, kad mėnesio pavadinimas buvo pasiskolintas iš lietuvininkų ir kildinimas iš vokiško žodžio Wasser – vanduo. Tas žodis vėliau galėjo būti sulietuvintas ir tapti vasario mėnesiu. Šis mėnuo patenka ir į Zodiako ženklą Vandenis (01.21–02.19) intervalą, kuris vokiškai vadinamas Gewässer. Tokiu atveju visi žiemos mėnesiai priskiriami vandeniui, jo būviui šaltuoju sezonu gamtoje apibūdinti. Gruodis – sušalusi žemė gabalais (gruodas). Sausis – visur sausa, kai viskas užšąla, net tekantis vanduo – upės. **Vaseris** – vėl iš ledo tirpstantis vanduo.

Įtarimų kelia ir dešimtas mėnuo lapkritis. Šį mėnesį lapai mūsų krašte jau nukritę. Lenkiškai, čekiškai, ukrainietiška šis mėnuo vadinamas vienodai – listopad. Galbūt šiam pietinių slavų įvardytam mėnesiui atsiradus mūsų kalendoriuje buvo išstumtas iš rudeninių mėnesių šilo (-ų, -inis) mėnuo, kuris žymėdavo šilųjų – šilinio viržio (*Calluna vulgaris*) – žydėjimą.

Aiškiausi yra pavasario mėnesiai, kurie skirti paukščiams.

Kiek patvarkę, gauname tokį kalendorių.

1. Pavasario paukščių – kovas, balandis, gegužė.
2. Vasaros augmenija (medunešiuvi svarbus ketvirtis) – birželis, liepa, šilinis
3. Rudens sezoniniams darbams – rugpjūtis, rugsėjis, spalvis.
4. Žiemos vandens būvis – gruodis, sausis, vandens (vaseris, tirpsmo) arba metų pabaigos **sijkis**.

Kalendorius sudarytas taip, kad, norint atskleisti visas jo paslaptis, reikia turėti kalbų tyrinėtojų, istorikų, gamtininkų, etnografų, mitologų, astronomų ir kitų specialistų žinių.

Vis dėlto galime didžiuotis, kad mūsų metaskaitlis nenaudoja mėnesių pavadinimų, skirtų svetimiems dievams (Januaris (ang. *January*) – mėnuo, pavadintas dievo Januso garbei), neatitinkančių žymimo mėnesio eilės tvarkos (pvz., gruodis – dvyliktas mėnuo (ang. *December*; „decem“ lotyniškai – „dešimtas“) ir skirtų senovės svetimų kraštų imperatoriams (pvz., Augustus (ang. August – mėnuo, pavadintas Cezario Augusto garbei).

Vasaros pabaiga. Sungailienės Loretos nuotrauka

Užšalusi Baltijos jūros pakrantė. Nuotrauka iš RKIC archyvo